

yhtäläinen ja kahtalainen

Suomen kielessä on kaksi nomineja muodostavaa *lainen*-ainesta, jotka kuitenkin eroavat toisistaan morfofonologialtaan, distribuutioltaan, merkitystehtäviltään ja myös alkuperältään.

Toinen *lainen*-aineksista on selvä johdin, alkuperältään *la-* ja *inen*-johtimien yhdistelmä (ks. esim. Hakulinen 1979, 160–161; Laanest 1975, 145–146). Se myös käyttäytyy johtimien tapaan: liittyy yleensä kantasanan vokaalivartaloon ja noudattaa vokaalisointua. Sen avulla on muodostettu ja muodostetaan enimmäkseen substantiiveja (esim. *savolainen*, *jälkeläinen*), mutta varsinkin paikannimien johdoksia käytetään myös adjektiiveina. Jotkin johdokset ovat pelkästään adjektiiveja (esim. *kohtalainen*, *täyteläinen*). Tätä *lainen*-ainesta nimitän artikkelissani *Lainen*-johtimeksi.

Toista *lainen*-ainesta voidaan Ison suomen kieliopin termiä käyttäen nimitää suhteutusadjektiiviksi (ks. ISK s. 271–272, 411). Se on (*i*)nen-johdos ruotsalaisesta lainasanasta *la(j)i* (ks. esim. Hakulinen 1979, 161–162; SSA s.v. *laji*). Muiden suhteutusadjektiivien tavoin se vaatii genetiivimuotoisen täydennyksen, ja sanat kirjoitetaan nykyään yleisesti yhteen (*samanlainen*, *tietynlainen*; *tyhjänlainen*). *lainen* voi kuitenkin edelleen esiintyä myös erillisenä sanana (*edellä esitetyn lainen*). Se ei noudata vokaalisointua.

Tämän *lainen*-aineksen asemointi kielen kuvaukseen on tuottanut ongelmia. Ahlqvist pitää *lainen*-ainesta kyllä yhdysosana mutta katsoo sen kuten eräiden muidenkin adjektiivien horjuvan päätteen ja itsenäisen sanan välillä (1877, 75–76). Hakulinen lukee sen johtimeksi mutta kiinnittää huomiota sekä vokaalisoinnun puutteeseen että kannan poikkeukselliseen muotoon (1979, 161–162). Penttilä pitää sitä johtimena, joka ei ole vielä täysin johtimen tasalla (1957, 286). Mauno Koski pohtii laajasti *lainen*- ja *moinen*-loppuisten adjektiivien asemaa kielen kuvauksessa ja katsoo niiden edustavan ”kompositioehtoista derivaatiota” (1982, 66–73). Kuvausongelman tiedostaa hyvin Iso suomen kieppi (s. 179), mutta sen mukaan genetiivimuotoon liittyvät ainekset *lainen* ja *moinen* ovat kuitenkin pikemmin yhdyssanan edusosia kuin johtimia (s. 266). Itsekin panen painoa morfologialle ja pidän genetiiviin liittyvää *lainen*-loppua yhdysosana. Nimitän sitä *lainen*-yhdysosaksi välittämättä siitä, millaista tulkin-taa lähteeni edustavat.

Yksittäisistä sanoista on yleensä helppoa jo morfologisin perustein päätellä, kuuluvatko ne *Lainen*-derivaation vai yhdyssananmuodostuksen piiriin. Adjektiivit *yhtäläinen* ja *kahtalainen* ovat kuitenkin rakenteeltaan niin erikoi-

sia, että tavanomaiset kriteerit eivät niihin päde. Vokaalisoinnun toteutuminen näyttäisi viittaavan siihen, että ne on muodostettu *lAinen*-johtimella. Kannan muoto on kuitenkin poikkeuksellinen: se ei ole sanavartalo, mutta ei myöskään nominatiivi eikä genetiivi vaan muoto, joka näyttää yksikön partitiivilta.

Ensimmäisenä *yhtäläinen*- ja *kahtalainen*-sanat huomatakseni pani erityisesti merkillä Jaakko Juteini kieliopissaan. Hän ei pitänyt niitä yhdyssanoina vaan katsoi, että ne ovat muodostuneet ”kokonaisiksi adjektiiveiksi” *yhtä*-, *kahta*- ja *lainen*-muotojen yhteensulaumasta (Judén 1818, 73). Ahlqvistin mukaan ”liitännäisissä” *yhtäläinen* ja *kahtalainen* on kyseessä *yksi*- ja *kaksi*-sanojen partitiivi (1877, 76). Sittenmin on ollut yksimielinen käsitys, että *laji*-substantiivista johdettu *lainen* näissä adjektiiveissa liittyy lukusanojen yksikön partitiiviin. Tätä käsitystä edustavat esimerkiksi Hakulinen (1979, 162), Penttilä (1957, 286) ja Koski (1982, 68). Iso suomen kielioppi sen sijaan pitää *yhtäläinen*- ja *kahtalainen*-adjektiiveja johdoksina (s. 213).

Tässä artikkelissa yritän selvittää, onko adjektiivien *yhtäläinen* ja *kahtalainen* jälkiosa alkuperältään johdin vai yhdysosa ja onko niiden alkuosa todella etymologisestikin yksikön partitiivi. Sitä varten luon ensin katsauksen *lAinen*-johtimen ja *lainen*-yhdyssosan levikkiin ja käyttöön itämerensuomalaisissa kielissä. Sen jälkeen tarkastelen yksityiskohtaisemmin *yhtäläinen*- ja *kahtalainen*-adjektiivien levikkiä, muotoa ja merkityksiä.¹

lAinen-johdin

lAinen-johdin tunnetaan kaikissa ims. kielissä. Arvo Laanest yleisesityksessään antaa esimerkkejä kaikista muista kielistä paitsi liivistä (Laanest 1975, 145–146). Liivin tilanne onkin pulmallinen: äännekehitys on johtanut siihen, että mksm. **lAinen*- ja **llinen*-johtimien jatkajat ovat äänneellisesti langenneet yhteen. Kun *l* ja *ll* ovat mukautuneet liiville ominaiseen pituusvaihteluun, kun jälkitavujen diftongeja edustaa pelkkä *i* ja kun *nen*-loppu on tyystin kadonnut (ks. Posti 1942, 57, 260–261, 310–312), molempien johtimien asuna yksikön nominatiivissa on vain *li*. Edeltävän tavun alkuperäinen avonaisuus tai umpinaisuuskaan ei ole pääteltävissä, sillä liivissä sisäheitto ei ole ollut riippuvainen tavun avonaisuudesta tai umpinaisuudesta (ks. mts. 76). Erottava kriteeri voisi olla *l*:n liudennus, sillä diftongista kehittynyt *i* ei yleensä ole aiheuttanut edeltävän konsonantin liudennusta kuten alkuperäinen *i* (ks. mts. 284–285). *li*-johtimeen ei yleensä ole merkitty liudennusta. Sitä ei esiinny Sjögrenin–Wiedemannin kieliopin esimerkistössä (Sjögren 1861, 31), ja Kettusen sanakirjasta (LW) poimimistani n. 50:stä *li*-johdoksista se on merkitty vain neljään. Mutta vaikka liudennus puuttuu, näyttää merkitysten sekä virolaisten ja suomalaisten vastineiden perusteella ilmeiseltä, että valtaosa liivin *li*-johdoksista edustaa **llinen*-tyyppiä. Toisaalta

1. Tässä tarkastelussa luen aineistoon kuuluviksi myös adjektiiveista muodostetut *sti*-loppuiset adverbit ja niiden adverbina käytetyt sijamuodot.

juuri merkitykset ja lähisukukielten vastineet viittaavat siihen, ettei **Ainen*-johdostyyppikään ole ollut liivissä tuntematon.

Ainen-johtimella (sen vartaloasulla) on äänteellinen ja funktionaalinen vastine saamessa, mutta se lienee suomalaista lainaa (Nielsen 1926, § 205, 245; Korhonen 1981, 317, 326).

Johtimen tehtävät vaihtelevat. Koko ims. alueella näyttävät käytössä olevan paikannimistä tai paikkaa, kansallisuutta tai ryhmää tarkoittavista substantiiveista muodostetut johdokset, jotka tarkoittavat paikan asukasta tai ryhmän jäsentä (esim. *savolainen*, *härmäläinen*, *kaupunkilainen*, *partiolainen*). Suhde kantasanaan voi olla väljempikin, niin että johdos tarkoittaa esim kantasanan tarkoitteen piirissä toimivaa tai siihen muuten yhteydessä olevaa, joskus sen kaltaista henkilöä (esim. *koululainen*, *käskyläinen*; *raakalainen*). Esimerkkejä karjalasta ks. Genetz 1880, 180–181, 1885, 142–143, inkeroisesta Porkka 1885, 121, vatjasta Ariste 1968, 116 ja virosta Wiedemann 1875, 216, EKG s. 491–493. Lyydissä johdostyyppiä edustavat esim. *ларралайне* 'vienankarjalainen', *šokšulaine* 'Äänisen vepsäläinen', *käskyläine* (Kuj.), vepsässä veÄ *pagastlaine* 'kirkonkylästä tuotu (lehmä)', *toizeglaine* 'toisjokelainen', veK *šimjärleine* 'šimjärveläinen', *bepslaine* 'vepsäläinen' (Tunkelo 1946, 772, 847, 853), veE *bepsläine* ~ *bepsälaine* 'vepsäläinen' (Kettunen 1922, 48–49).² Liivistä tähän ryhmään voisivat kuulua esim. *kuräli* 'kuurinmaalainen', *rändali* 'rannan asukas, liiviläinen', *sõrli* 'Saarenmaan asukas, virolainen', *rīgli* 'riikalainen', *su'gli* 'sukulainen' (LW).

Ainen-johtimella on muodostettu myös deminutiivisia substantiiveja (esim. *hiirulainen*, *pääskyläinen*). *Ainen*-johtimisten deminutiivien käyttö näyttää olevan erityisen luonteenomaista suomen kaakkoismurteille, inkeroiselle ja vatjalle. Eri kielissä on *Ainen*-johtimella muodostettuja hyönteisten ja pikkulintujen nimityksiä, jotka myös ainakin osaksi ovat deminutiivisuonteisia.

Adjektiivisten *Ainen*-johdosten kantasanoina on eri sanaluokkien nimiä. Monilla adjektiivijohdoksilla on suppea, vain yhteen ims. kielimuotoon rajoittuva levikki. Joidenkin levikki kattaa kuitenkin laajan alueen ja monta kieltä, mistä päätellen ne kuuluvat *Ainen*-johdosten melko vanhaan kerrostumaan. Substantiivikantaisella *kohtalainen*-adjektiivilla on vastine ainakin karjalassa (KKS), inkeroisessa (IS), vatjassa (VKKS s.v. *kõhtilainõ*) ja virossa (Wied., EKS s.v. *kohtlane*), mahdollisesti vepsässäkin (*kohtälne*, SSA s.v. *kohta*¹). Keski-kantainen *Ainen*-johtiminen adjektiivi tunnetaan paitsi suomen murteissa myös ainakin vatjassa (*tšehsläin*, EKI) ja viro murteissa (Wied., EMS s.v. *kesklane*). Adjektiivikantaisella *täyteläinen*-adjektiivilla on vastine ainakin karjalassa, lyydissä, inkeroisessa, vatjassa ja virossa (Rintala 1972, 216). Liivissä sen vastine voisi olla *tävdlimi* 'voll' (Sj.-Wied.). Sen sijaan *tävdlī* 'vollkommen (im moralischen Sinne)' (Sj.-Wied.), *täüdlī* 'vollkommen' (LW) vastaa merkityksestään päätellen suomen *täydellinen*-, viro *täieline*-adjektiivia. Suomen 'soikeaa, pitkänomaista' merkitsevällä *pitkulainen*-adjektiivilla on vastine inkeroisessa (IS). Virossa sitä vastaavat **pitkä*-kannasta muilla /l/llisillä johtimilla muodostetut

2. Etelävepsässä **Ainen*- ja **llinen*-johdostyyppi ovat sekaantuneet (Kettunen 1922, 49).

adjektiivit (yleiskielessä *piklik*, murteissa myös esim. *pitlikune*, *piklikane*, *pitkeljäs*, EKI). Mahdollinen liivin vastine on *pitklimi*, *pitkàlimi*, Sal. *pitkali* 'länglich' (LW). Sen sijaan 'hidasta, pitkäveteistä' merkitsevä *pitkàli* varmaankin vastaa suomen *pitkällinen-*, viron *pikaline-*adjektiivia (ks. LW).³

Virolainen vastine *lane* on pohjoisviron murteissa kehittynyt erittäin produktiiviseksi moderatiivadjektiivien johtimeksi (Rintala 1972, 216–221). Viron yleiskielessä *lane*-johtimisia moderatiivadjektiiveja edustavat esim. *haiglane* 'haigevöitu', *kerglane* 'kergevöitu' (ihmisestä) ja *peenlane* 'peenevöitu' (EKG, 592).

lainen-yhdyso

lainen-adjektiivin kantasana *laji* 'laatu, luokka' on lainattu ruotsista suomeen eikä sillä ole vastineita muissa ims. kielissä. Suomesta se on kuitenkin lainautunut karjalaan, mahdollisesti saameenkin. (SSA.) Johdos *la(j)inen* on näin ollen muodostettu suomessa. Se on nähtävästi lainautunut inkeroiseen ja vatjaan, varmaankin Inkerin suomalaismurteiden välityksellä.

lainen voi nykyisinkin esiintyä itsenäisenä suhteutusadjektiivina ja saada täydennykseksen esim. substantiivin genetiivin (*koiran lainen* tai *koiranlainen*, *ajokoiran lainen*, *mustan koiran lainen eläin*, PS). Yleisesti täydennyksenä esiintyy pronominin, lukusanan tai adjektiivin genetiivi ja kokonaisuus ymmärretään yhdyssanaksi (esim. *kaiken-*, *saman-*, *toisen-*, *yhden-*, *kahden-*, *vaikean-*, *kylmänlainen*). Kun täydennyksenä on yksitavuinen pronomini, genetiivin päätte ääntyy ja myös kirjoitetaan assimiloituneena (*millainen*, *sellainen*, *tällainen*). *lainen*-lopun esiintymistiheys on nykysuomessa suuri, ja sitä voi pitää ehkä keskeisimpänä '(jonkin) laatuisen, kaltaisen' ilmaisukeinona.

Keskeisen asemansa *lainen* näyttää saavuttaneen vasta varhaisnykysuomen ja nykysuomen kaudella. Vanhassa kirjasuomessa siihen verrattuna ensisijaisia '(jonkin) laatuisen, lajisen' ilmaisimia ovat ainakin *kaltainen* (~ *kallinen* ~ **kalttainen*) ja *muotoinen*. Esimerkiksi *sellainen* näyttää ilmaantuvan kirjakielen vasta 1700-luvun lopussa, kun taas *senkal(t)tainen* esiintyy jo Agricolalla n. 330 kertaa ja on yleinen sekä uskonnollisissa että juridisissa teksteissä kautta vanhan kirjasuomen. Suunnilleen samaa merkitsevänä esiintyy Agricolasta alkaen *senmuotoinen*. 'Samanlaisen, vastaavan, yhtäpitävän' merkityksessä Agricola käyttää adjektiivia *yhdenkal(t)tainen* parikymmentä kertaa, ja myös tämän yhdyssanan käyttö jatkuu koko vanhan kirjasuomen kauden. Suunnilleen samaa merkitsee Agricolasta asti myös *yhdenmuotoinen*. *Yhdenlainen* näyttäisi tulleen käyttöön 1700-luvun puolivälissä. (IA, VKSA.) Tuntuukin oireelliselta, että Bartholdus Vhael 1733 ilmestyneessä kieliopissaan katsoo sanaliiton *hyvän*

3. Liivin *limi*-loppuiset adjektiivit eivät ole mainittujen suomen adjektiivien tarkkoja muodollisia vastineita. *l*-liiseen suffiksiin ei niissä ole liittynyt pelkkä **inen* vaan todennäköisesti ns. superlatiivisten adjektiivien johdinta vastaava johdinyhdistelmä.

lainen 'boni similis, godlijk' haiskahtavan svetisismiltä ja pitää parempina sellaisia ilmauksia kuin *hyvän muotoinen* ja *saven karvainen* (s. 33).

Vanhasta kirjasuomesta on harvakseltaan tietoja yhdysadjektiiveista, joissa *lainen* perusmerkityksessään '(jonkin) laatuinen, kaltainen' saa täydennykseen substantiivin tai adjektiivin. Tiheimmin näyttäisivät esiintyvän *hyvänlainen* ja *hä(i)jynlainen* (niistä ks. VKS). *Hyvänlainen* on säilyttänyt perusmerkityksensä hämäläismurteissa, joissa se on enimmäkseen ihmisviitteinen adjektiivi ja tarkoittaa 'hyvänluontoista, sävyisää' (SMS). Se on poikkeuksellista, sillä yleensä adjektiivialkuiset *lainen*-yhdyntäiset ovat nykyisin sekä murteissa että kirjakielessä moderatiivadjektiiveja: *lainen* lieventää tai modifioi täydennyksensä olevan adjektiivin merkitystä. Kirjakielessä moderatiiviksi tulkittavissa olevia *lainen*-adjektiiveja alkaa esiintyä 1700-luvulla, varhaisin poimintoni on asetustekstistä vuodelta 1729. Gananderin sanakirjasta (1786–87) olen merkinnyt niitä jo viitisentoisista. Nykymurteissa *lainen*-loppuiset moderatiivadjektiivit tunnetaan koko kielialueella, joskin levikin painopiste SMSA:n kokoelmista päätellen on itämurteissa.

Inkeröisessä ja vatjassa *lainen*-yhdyntäisten käyttö vaikuttaa vakiintuneelta. Molemmista kielistä on tietoja ainakin pronomini- ja numeraalialkuisista *lainen*-adjektiiveista. Inkeröisen esimerkkejä ks. IS s.v. *erilain, kaigellain ~ kaigellajjīn, millain ~ millāin, monellain, sellain, toizenlain; kahellain, ühellain*, vatjan esimerkkejä VaKS s.v. *erillāin, kõikillain ~ kõikkõlain ~ kõikõllainõ, millēin ~ millāin, mõnõllain, samallain; kahõllainõ*. Myös *tõizõllain* 'teistsugune', *ühessämelaized* 'üheksat liiki' (EKI), *ühellainA* (VKKS).⁴ Koillis-Viron rantamurteeseenkin on suomalaislainoina levinnyt *lainen*-yhdyntäisiä (ks. Viires 1963, 349).

Karjalasta on enimmäkseen kielirajan tuntumasta tietoja pronomini-alkuisista *lainen*-yhdyntäisistä, ja ne on usein merkitty nuoriksi uudissanoiksi (ks. KKS s.v. *kaikenlaine, millaine, sellaine*). Kyse on uusista suomalaisuuksista, kuten Matti Larjavaara *tälläni*-sanalla osalta toteaa (1986, 88). Uusia suomalaisuuksia ovat varmaankin myös moderatiivadjektiivit *kolakanlaini* ja *roavahanlaini* (Tunkua, KKS).

yhtäläinen

Yhtäläinen on kuulunut suomen kirjakieleen alusta asti. Agricola näkyy käyttäneen sanaa 12 kertaa (IA). Useimmat esimerkit ovat Uuden testamentin kirjeistä. Merkityksenä näyttää yleensä olevan 'samanlainen, yhdenmukainen, yhtäpitävä', ts. merkitys vastaa nykyistä kirjakielistä merkitystä. Kirjoitusasussa esiintyy sekä sanan toisessa että kolmannessa tavussa *e* lukuun ottamatta sitä, että 3. tavuun on kerran merkitty *a*. Se vaikuttaa lipsahdukselta, sillä samassa

4. Vatjassa tunnetaan myös 'lajia, laatua' merkitsevä **laaja, laaju* ja siihen perustuvia suhteutusadjektiiveja (*laajanõ, laajin, laajun, laajõn*) (ks. VaKS). Inkeröisessäkin esim. *kaigellājain, monellājain, kahellājain* (IS).

tekstiyhteydessä on myös tavanomainen kirjoitusasu: ”Me toome *ychtelaista* Sacramenti / ette meiden mös pite yhdencaltasen Hengen saman / Ninquin me olemma mös *ychteleisen* Casten saneet yhdexi Rumixi tullaxem” (Agr. II s. 482 reunahuom.). 3. tavun *e* on ilman muuta *ä*:n merkinä, mutta 2. tavun *e*:lle voisi periaatteessa ajatella *e*:llistäkin lukutapaa (vrt. karjalan edustus). Jo Agricolan aikalaiset ja lähimmät seuraajat kirjoittavat kuitenkin *ä*:n: ”hänen pidhäijs saaman *yhtäläisen* perimisen” (Westh 31, 25) / ”lainaisit mös yhden aiatuxen / *yctäläisän* mielen ia tadhon sinua racastaman” (Finno 1583, ”Udhen paricunnan Rucous”). Vuoden 1642 Raamatussa *yhtäläinen*-adjektiivin kirjoitusasu on nykyisen kaltainen.

Kautta vanhan kirjasuomen *yhtäläinen* on melko ahkerassa käytössä. Esimerkkejä on niin uskonnollisista kuin juridisista ja hallinnollisistakin teksteistä. Kun valistavaa maallista kirjallisuutta alkaa ilmestyä, *yhtäläinen* tulee myös siinä käyttöön. Esimerkiksi suomenkielisestä almanakasta on poiminto jo vuodelta 1705 (VKSA). Sanan muoto ja merkitys vaikuttavat vakiintuneilta. Jusleniuksen sanakirjassa sanaa ei mainita, mutta kylläkin sekä Porthanin että Kreanderin ja Canstrénin lisäyksissä tähän sanakirjaan (Jusl.; Lis. Jusl.). Ganander omistaa sanalle peräti kaksi sana-artikkelia (s.v. *yhtäläinen*, *yhtä läinen*) ja antaa merkitykset ’lijka, enahanda; aeqvalis’. Esimerkkejä on runsaasti, joukossa myös Florinuksen kokoelmasta saatu sananparsa ’ej kaikkein kaunis yhtäläinen”. Nykysuomen sanakirjan ja Suomen kielen perussanakirjan mukaan *yhtäläisen* päämerkitys on ’samanlainen’.

Suomen murteissa *yhtäläisen* levikki ei kata koko kielialuetta vaan rajoittuu Etelä- ja Itä-Suomeen.⁵ Tietoja on lounais- ja hämäläismurteista sekä sieltä täältä savolais- ja kaakkoismurteista, mistä levikki jatkuu Pohjois-Karjalan kautta Kainuun murteisiin Oulujärven itäpäähän ympärille. Merkitys on yleensä ’samanlainen, yhdenmukainen, yhtäpitävä’ kuten kirjakielessäkin. Alueen itäosassa esiintyy kuitenkin erityismerkityksiä, jotka ovat karjalan kanssa yhteisiä.

Sanan äänneasussa on syytä kiinnittää huomiota toisen ja kolmannen tavun vokaaliin. 2. tavun vokaalia on lounaismurteissa odotuksenmukaisesti kohdannut sisäheitto, esim. ”Viis viissamppa, kuus kaunemppa ja seittemä juur yhtläist” (Halikko). Hämeestä Hattulasta on uniikki tieto sanantavasta, jossa 2. tavun vokaalina on *y*: ”yhren yhtyläiset” (’aivan samanlaiset’). Kahdesti suomen murteista on 2. tavun vokaaliksi merkitty karjalan mukainen *e*: Inkerin Tuutarista (A. Hyske 1943) ja Itä-Hämeen Hollolasta (V. Ruoppila 1940). Muuten 2. tavun vokaalina esiintyy *ä*. Vokaalisointu ei sanassa aina toteudu, vaan 3. tavun vokaalina on joskus *a*. Tietoja on hämäläismurteiden itäosasta ja Päijät-Hämeestä, pari yksittäistietoa idempääkin (Län Asi Jäms KosP Joutsu Juv Käk). *Yhtäläinen*-asun mainitsee Nykysuomen sanakirjakin, joskaan ei suosita sen käyttöä.

Karjalassa adjektiivin perinteinen asu on 2. tavussa *e*:n sisältävä *yhteläine*. Vain *e*:llisen asun mainitsee Genetz sekä vienankarjalasta että aunuksesta (1880,

5. Suomen murteita koskevat tiedot ovat pääosin SMSA:n kokoelmista. Olen hieman täydentänyt niitä murreteksteistä itse poimimillani ja prof. Terho Itkosen yksityiskokoelmista saamillani tiedoilla.

sanasto; 1885, 145 ja sanasto). Karjalan kielen sanakirjan mukaan se tunnetaan vienan-, etelä-, tverin- ja tihvinänkarjalassa sekä aunuksessa. Sen mainitsee myös Makarov 1990. Karjalassa esiintyy kyllä myös ä:llinen *yhtäläine*, mutta siitä on tietoja vain vienankarjalasta ja parista eteläkarjalan pitäjistä (Kiestinki Uhtua Vuokkin Rukaj Korpis), ts. alueilta, joilla voi odottaakin tapaavansa suomen vaikutusta. Merkityksiltään karjalan adjektiivi ei jyrkästi eroa suomalaisesta vastineestaan, joskin sille on kehittynyt erityismerkityksiä. Päämerkityksiä ovat 'yhtäläinen, samanlainen, samanlaisena pysyvä t. jatkuva; (sisällöltään, kooltaan tms.) yhtenäinen' (KKS). 'Yhtenäisen' ja siihen liittyvästi 'kokonaisen, ehyen' merkitys on erityisesti karjalalle ominainen. Suomesta siitä on tietoja kaakkoismurteista ja Kainuusta (Tyrö Tuut HeiJ Sot). '(Ajallisesti) samanlaisena jatkuva' voi olla 'alinomaista, lakkaamatonta'. Tämän merkityksen karjalan adjektiiville mainitsee Genetz sekä vienankarjalasta että aunuksesta, suomalaisen vastineen merkityksiin se kuuluu Pohjois-Karjalan ja Kainuun murteissa. Adjektiivin yksikön partitiivia käytetään adverbisesti merkityksessä 'yhtenäin, alinomaa' sekä Vienassa (KKS) että Kainuussa. Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa adverbina samassa merkityksessä esiintyy yksikön illatiivi, esim. "Herkuttelen aivan yhtäläihsen" (syön joka päivä mustikoita) (Ilomantsi). Tverin ja Tihvinän murteissa *yhteläine* merkitsee myös 'yhteistä' (KKS).

Lyydistä ja vepsästä en ole löytänyt *yhtäläinen*-adjektiiville vastinetta. Inkeroisessa ja vatjassa vastine tunnetaan, ja sielläkin 2. tavun vokaalina on *e*. Inkeroisismurteiden sanakirja mainitsee Soikkolan Metsäkylästä adjektiivin *ühteläin*, merkityksenä 'yksinäinen'. Vatjasta on Luužitsasta (EKI) ja Mahusta (Kettunen 1986) tieto adjektiivista *ühteläine*. Merkitykseksi molemmista kylistä ilmoitetaan 'samanlainen', Luužitsasta lisäksi 'yksitoikkoinen, pitkävetäinen'.

Viron *ühtlane* on odotuksenmukaisesti aina sisäheittoinen. Adjektiivi mainitaan sanakirjoissa 1700-luvulta alkaen. S. H. Vestring 1700-luvun alkuvuosikymmeninä syntyneessä sanastossaan antaa sille kaksi selitystä: 'ohne Geschick vom Leibe' ja 'gleich'. Niiden välissä on Tallinnaan viittaava paikannus "Rev", joka liittyyneen ensin mainittuun selitykseen. Se on nähtävästi peräisin vaatteisiin liittyvästä kontekstista ja tarkoittanee 'ei-ruumiinmukaista'.⁶ *Ühtlase*-sanalle Vestring antaa selityksen 'zugleich'. Vaatteisiin liittyvä selitys on sellaisenaan siirtynyt Hellelle (1732) ja Hupelille (1818). *Ühtlase* ja *ühtlaste* merkitsevät Hellen mukaan 'zugleich, zusamt'. Wiedemann (1893) esittää *ühtlane*-adjektiiville joukon saksannoksia: 'gleichartig, gleichmässig (lang oder breit), parallel, von ungraziösem Wuchs, schlicht, einfach, einförmig, beständig, nicht flüchtig oder veränderlich'. Esimerkkien joukossa on lisäksi *ühtlane riie* 'gleichmässig anschliessendes, nicht bauschiges Kleid'. Adjektiivi näyttäisi siis merkinneen ainakin 'samanlaista, yhdenmukaista', 'rumakasvuista', 'yksinkertaista', 'yksitoikkoista' ja 'pysyvää, muuttumatonta'. Vaatteesta puhuttaessa sillä on voitu tarkoittaa 'suoralinjaista, ei pöyheää'. Adverbille *ühtlasi* ja sen rinnakkaismuodoille Wiedemann antaa saksannokset 'zugleich, zusammen, parallel'. Eesti-

6. Kiitän prof. Kari Keinästä, jolta olen saanut ystävällistä apua *Geschick*-sanana merkitysten selvittämisessä.

soome sõnaraamat (1972) suomentaa *ühtlane*-adjektiivin sanoilla ’yhtenäinen, yhtäläinen, tasa-aineinen, tasalaatuinen, eheä’, ’samanlainen’ ja ’tasainen’.

Kansankielessä *ühtlane* kuuluu pohjoisvirolaiseen sanastoon. EKI:n murrearkistosta kerätyssä aineistossani on tietoja harvakseltaan kaikilta pohjoisviron päämurrealueilta, mutta vain muutama tieto eteläviron puolelta (Hls San Puh) eikä yhtään tietoa Võrun murteistosta. Etelävirossa samoissa merkityksissä käytetään adjektiivivia *üteline*, joka selvästi kuuluu **llinen*-johdoksiin. Sillä on pohjoisvirolainen vastine *üheline*, mutta se on harvinainen ja esiintyy enimmäkseen vain kollokaatiossa *üheline raha*. *Ühtlane*-adjektiivissa suffiksin vokaalina on odotuksenmukaisesti *a* muutamia niin ikään odotuksenmukaisia poikkeuksia lukuun ottamatta (Kuu KJn Puh *ühtläne*, Kod *üstläne*, Hls San *ühtlene*).

Ühtlane-adjektiivin perusmerkityksenä viron murteissa voidaan pitää ’samanlaisen, yhdenmukaisen’ merkitystä. Erilaisissa konteksteissa ja eri pääsanojen yhteydessä merkitys tarkentuu eri tavoin, niin että suomennokseksi usein paremmin sopii muu adjektiivi. Kun puheena on esimerkiksi lanka, tuuli, sade tai ihmisen luonteenlaatu, suomen parafrasiksi sopii usein ’tasainen’. Kun puhutaan esimerkiksi puun rungosta tai ihmisen vartalosta, adjektiivi merkitsee lähinnä ’tasapaksua’. Aika usein sitä käytetään vaateen mallin tai istuvuuden luonnehtimiseen ja tarkoitetaan ’suoraa, ei-vartalonmukaista’. Vaatteisiin liittyvän käytönhän tuntevat sanakirjatkin aina Vestringistä alkaen.

Liivissä on *limi*-loppuinen adjektiivijohdos (ks. viitettä 3), joka voisi vastata joko *ühtlane*- tai *üheline*-adjektiiviva: Sj.-Wied. *üdlimi* (s. 239), LW *ī’dlimi* ’gleichmässig’. LW:ssa on esimerkkejäkin, esim *ta’zzi ī’dlimi rek* ’glatter ebener Weg’. Kettunen vertaa sanaa viron *ühtlane*-, suomen *yhtäläinen*-adjektiiviin, mutta yhtä asianmukainen vertailukohde on viron *üheline*, joka on käytössä lähimmässä naapurikielessä etelävirossa.

kahtalainen

Myös *kahtalaisella* on kirjasuomessa pitkä historia. Agricola näkyy käyttäneen sanaa 8 kertaa (IA), ja se on yleinen kautta vanhan kirjasuomen. Merkitys on usein sama kuin nykykielessäkin, ts. ’kahdenlainen, kaksinainen’. Sanaa käytetään erityisesti uskonnollisissa teksteissä, joille dikotomiat yleensäkin ovat luonteenomaisia. Esim. ”Cachtalaiset Christitut ouat. Mutomat ouat wahuat Wskossa / ia mutomat heicot” (Agr. II s. 451) / ”syndiset owat Cahtalaiset: Langennet, ja Seisowaiset” (Wegelius 1747, 2). Kun opettavaista maallista proosaa aletaan julkaista 1700-luvulla, sama tyylikuvio tulee siinäkin käyttöön: ”Sallati on kahtalainen, Kupu- taikka Lehti-Sallati” (Gadd 1768, 5). Vanhalle juridiselle kielelle ominainen kollokaatio on *kahtalainen puhe* ’ristiin puhuminen’. Vanhassa kirjasuomessa adjektiivilla on Agricolasta alkaen myös merkitys ’kaksinkertainen’, ja siitäkin on runsaasti esimerkkejä. (Ks. VKS.) Tämä merkitys näyttää syrjäytyneen viimeistään 1800-luvulla.

Kahtalainen ei esiinny vielä Jusleniuksen sanakirjassa, mutta kylläkin sekä Porthanin että Kreanderin ja Canstrénin lisäyksissä tähän sanakirjaan

(Jusl.; Lis. Jusl.). Porthan on lisännyt vain sanan ilman selityksiä, Kreander ja Canstrén mainitsevat molemmat vanhat merkitykset. Ganander rinnastaa sana-artikkelissaan (s.v. *kahden-kertainen*) *kahtalaisen kahdenlaiseen*, mutta mainitsee muualla esimerkkilauseiden selityksissä myös merkityksen ’dubbel’ (s.v. *exytys, määrä*). Renvall rinnastaa *kahtalaisen* ja *kahdenlaisen* samaa merkitsevinä (s.v. *kaksi*). Lönnrot pitää selvästi ’kahdenlaisen’ merkitystä ensisijaisena, mutta parafraasi ’tvåfaldig (till sin art)’ osoittaa, että hän on tuntenut myös merkityksen ’kaksinkertainen’. Nykykielen sanakirjat (NS, PS) eivät tätä merkitystä enää mainitse.

Myös suomen murteissa *kahtalainen* merkitsee ’kahdenlaista’. Tietoja on hajanaisesti eri murrealueilta, kaiken kaikkiaan vähemmän kuin adjektiivista *yhtäläinen* (SMSA). Sekä lounais- että pohjalaismurteiden luotettavat tiedot ovat yksittäisiä, ja kaakkoismurteista ei tietoja näyttäisi olevan lainkaan. Viron Inkeristä Hanikesta sana on merkitty, mutta kyseessä lienee virolainen laina, koska merkityskin on viron mukainen ’kiero, epäluotettava’ (ks. jäljempää). Kuten Suomen murteiden sanakirjakin toteaa, tietoja on eniten hämäläismurteiden itäosasta ja Päijät-Hämeestä.

Karjalassa *kahtalainen* näyttäisi olevan tuntematon. Karjalan kielen sanakirjan ainoat tiedot ovat K. F. Karjalaisen kokoelmista, joita en pidä luotettavina ainakaan johto-opin kannalta (ks. Rintala 1972, 30–31). Inkeroisesta, lyydistä ja vepsästäkään en ole löytänyt sanalle vastineita.

Vatjasta on joitakin tietoja. E. N. Setälä tallensi 1889 Matin kylästä arvoituksen *Ühes tünneris kahtalain elut*, jonka oikea vastaus on *muna* (Vatjalaismuistiinpanot s. 16). Siinä *kahtalain* selvästi merkitsee ’kahdenlaista’. Dmitri Tsvetkov Joenperän murteen sanastossaan antaa adjektiiville vironnoksen ’kahtlane’, joka tässä tarkoittanee ’kaksinaista, kaksiselitteistä’, ehkä myös ’kaksinaamaista’, esim. *mikäle kahtlain inimin – kuini tämä et sä arvoa*. Johanna Laakso toimittamassaan sanaston laitoksessa arvelee, että *kahtlain* voisi olla virolaisuus, mihin viittaavatkin sekä sisäheitto että vironmukainen merkitys. Vain nämä kaksi tietoa mainitsee Vadja keele sõnaraamat. Lisäksi Hannes Pukki esittää Korvettulan murteesta kollokaation *kahtalain katto*, joka tarkoittaa eräänlaista kaksinkertaista kattorakennetta (Pukin kok.).⁷ Matin ja Korvettulan tietojen perusteella voinee päätellä, että *kahtalain* on vatjassa perintösanaa.

Viron *kahtlane* on aina sisäheittoinen. Se kuuluu sanaperheeseen, joka käsittää myös muita l:llisiä nominijohdoksia (*kahtel, kahtlik, kahtlikane*) sekä verbin *kahtlema* lukuisine johdoksineen. Merkitykset ovat erikoistuneita, usein abstraktejakin, mutta yhteys primaariin kantasanaan *kaks* on kuitenkin yleensä löydettävissä. Sanojen saksannoksina esiintyykin usein *zwei*-kantaisia rakenteita. Viron murteissa *kahtlane*-adjektiivilla on rinnakkaismuoto *kahklane* ja *kahtlema*-verbillä rinnakkaismuodot *kahklema* ja *kõhklema*.

7. Pukin muistiinpanot ovat 1940-luvun alusta. Hänen kielenoppaansa Aleksandra Iovleva oli syntyperältään inkeroinen, mutta oli elänyt 56 vuotta Korvettulassa. Hän pystyi antamaan tietoja sekä inkeroisesta että vatjasta. (Laukkanen–Suhonen 1964, 148–149.) *Kahtalain* on varmaankin vatjaa, koska sanalle ei tunnetta vastinetta inkeroisesta.

Viron sanakirjoista *kahtlane*-adjektiivin tuntee ainakin jo Vestring. Hänen esimerkkinsä on *kahtlanne nou* 'die Zwytracht', ja hän merkitsee sen tallinnalaiseksi. Saman kollokaation ja selityksen toistaa Helle (1732). Hupelin mukaan (1818) *kahtlane*-adjektiivin pohjoisvirolainen päämerkitys on 'unbeständig im Reden'. Lisäksi hän mainitsee kollokaatioita ja käyttötapoja, jotka hän paikantaa Harjumaalle: *kahtlane meel* 'Eifersucht', esim. "kahtlane meel on temmal" = 'er ist eifersüchtig'; *kahtlane nou* 'Zwietracht'. Wiedemann (1893) luettelee adjektiiville joukon merkitysvariantteja: 'unsicher, zweifelhaft, zweideutig, unbeständig, inconsequent, uneinig, zweifelnd, misstrauisch'. Adjektiivi merkitsee siis ainakin 'epävarmaa, kyseenalaista, kaksiselitteistä', 'epäjohdonmukaista', 'erimielistä' ja 'epäilevää, epäluuloista'. Erikseen Wiedemann mainitsee kollokaatiot *kahtlane mõte t. meel* 'Zweifel, Misstrauen', esim. *kahtlane meel naese pärast t. vastu* 'Eifersucht gegen das Weib'; *kahtlane süda* (Raam.) 'falsches Herz'; *kahtlaselt vastama* 'zweideutig, unbestimmt, schwankend antworten'. Adjektiivin nykyisiä kirjakielisiä päämerkityksiä voisi kuvata suomen parafraseilla 'epäilyttävä, epäluotettava', '(moraalisesti) arveluttava, tuomittava' ja (vanh.) 'epäilevä, epäluuloinen' (vrt. EKSS).

Kansankielestä *kahtlane*-adjektiivista on tietoja kaikilta päämurrealueilta sekä pohjois- että eteläviron puolelta, tiheimmin kuitenkin toisaalta Koillis-Viron rantamurteesta, toisaalta Mulgin ja Võrun murteistoista (EKI). Päämerkitykset ovat murteissa samat kuin kirjakielessäkin (ks. EMS). Eri merkitykset eivät näyttäisi jakautuvan murteittain, vaan kaikista on tietoja eri puolilta kielialuetta. Setun alueelta on kirjattu myös merkitys 'pelokas'. Poikkeavaa käyttöä esiintyy Kodaveressä, missä adjektiivilla on (myös) merkitys 'kahel pool olev'. Rinnakkaismuodosta *kahklane* on hajatietoja (Plt Nõo Se), ja se merkitsee samaa kuin *kahtlane*. Etelävirossa tunnetaan *kahtlik* ja *kahtlikane*. Edellinen merkitsee 'epäilyttävää, epäuskottavaa' (Nõo Urv) ja 'pelokasta' (Räp Se), jälkimmäinen 'epäselvää, kyseenalaista' (Plv Urv). **llinen*-johdostyyppiä edustavasta adjektiivista *kaheline* on tieto Saarenmaalta (Khk), sen etelävirolaisesta muodosta *kateline* pari tietoa Võrun murteistosta (Har Se). Se näyttäisi merkitsevän 'kahtalaista'.

Liivistä Sjögrenin–Wiedemannin sanakirja mainitsee adjektiivin *kõdli*, pl. *kõdlist* (~ *kädli*) 'zweierlei', esim. *kõdlist* (~ *kädlist*) *mõtl* (~ *mütl*) 'argwöhnen' (= 'epäillä, tuntea epäluuloa'). Taas on mahdotonta varmasti tietää, onko kyse **lAinen*- vai **llinen*-johdostyyppistä. Tässä tapauksessa voisi ehkä varovasti antaa etusijan **lAinen*-tulkinnaalle, koska virossakin *kahtlane* tunnetaan koko kielialueella. Toisaalta juuri eteläisimmästä virosta on pari tietoa adjektiivista *kateline* samassa merkityksessä 'kahtalainen'. Joka tapauksessa Sjögrenin–Wiedemannin tiedot kaikessa lyhykäisydessään näyttävät valaisevan sitä pohjaa, jolta vironkin *kahtlane*-adjektiivin 'epäilyyn' ja 'epäluuloon' liittyvät merkitykset ovat kehittyneet: adjektiivi sinänsä merkitsee 'kahtalaista', mutta kollokaatio "ajatella kahtalaista" saakin merkityksen 'epäillä, tuntea epäluuloa'.

Päätelmät

Sekä *yhtäläinen-* että *kahtalainen-*adjektiivilla on vastine useassa ims. kielessä. *Yhtäläisen* levikkialuetta ovat suomen lisäksi karjala, inkeroinen, vatja ja viro, *kahtalaisen* levikkialuetta vatja ja viro. Molemmilla adjektiiveilla on mahdollinen vastine myös liivissä. Jo tämä levikki tekee epätodennäköiseksi, että adjektiivien muodostimena olisi yhdysosa *lainen*, joka on syntynyt suomessa ja jonka levikki rajoittuu lähes pelkästään suomeen. Levikki on omiaan ohjaamaan samaan päätelmään kuin vokaalisointusuhteet, nimittäin että adjektiivit ovat syntyneet johtamalla ja että niiden muodostimena on johdin **Ainen*, joka on levikiltään yleisitämerensuomalainen. Lisätukea päätelmä saa siitä, että molemmat adjektiivit ovat esiintyneet kirjasuomessa alusta asti, kun taas yhdysosa *lainen* näyttäisi yleistyneen kirjakielessä vasta 1800-luvulla.

Ainen on vanhastaan liittynyt kantasanan vokaalivartaloon, ja niin on ilmeisesti ollut alkuaan laita myös *yhtäläisen* ja *kahtalaisen* tapauksessa. Lukusana *yksi* (vokaalivartalo *yhte-* < vksm **ükte-*) on vanha *e*-vartalo. Sen suomalais-permiläiseksi lähtömuodoksi on rekonstruoitu **ikte* tai **ükte* (Rédei 1988, 81). SSA:n omaksuman kannan mukaan ugrilaisten kielten vastineet edustavat alkuperäistä asua **ükz*, muissa kielissä sanansisäinen **-kt-* on *kaksi*-sanan vaikutusta (SSA). *Yhtäläinen*-adjektiivissa karjala, inkeroinen ja vatja ovat nähtävästi säilyttäneet alkuperäisen kannan, sillä niissä johdin nykyisinkin liittyy vokaalivartaloon *yhte-*. Virosta on tiedossa vain sisäheittoisia muotoja eikä ole nähtävissä, mikä vokaali toisesta tavusta on heittynyt. Se on ehkä ollut alkuperäinen *e*. Suomi on joka tapauksessa ainoa kielimuoto, jossa adjektiivin toisen tavun vokaalina esiintyy *ä*.

Kahtalainen-adjektiivissa 2. tavun vokaalina on *a* paitsi suomessa myös vatjassa. Virosta on tiedossa vain sisäheittoisia muotoja. Tässä tapauksessa on mahdollista, että suomi ja vatja ovatkin säilyttäneet kantasanan alkuperäisen vartalovokaalin. Lukusana *kaksi* (vokaalivartalo *kahte-*) kuuluu nimittäin niiden kymmenkunnan nominin joukkoon, jotka saamen eron jälkeisessä kantasuomessa ovat muuttuneet *a/ä*-vartaloista *e*-vartaloiksi (ks. esim. Ravila 1939; Laanest 1975, 71–72). Sen suomalais-ugrilaiseksi, epävarmasti uralilaiseksikin lähtömuodoksi on rekonstruoitu **kakta* ~ **käktä*. Etuvokaaleja esiintyy ugrilaisissa ja samojedikielissä, takavokaaleja muissa sgr. kielissä. (Rédei 1988, 118–119.) Varhaiskantasuomalaiseksi lähtömuodoksi voidaan joka tapauksessa olettaa **kakta*. *Kahtalainen* on ehkä niin vanha johdos, että se on muodostettu ennen kuin kantasana vaihtoi vartalotyyppejä. Siitä ei tosin ole tietoja itäisistä ims. kielistä, mutta toisaalta sillä on vastine kaikissa läntisissä ims. kielissä, myös etelävirossa ja melko todennäköisesti liivissä. Paitsi *kahtalainen*-adjektiivissa alkuperäinen vartalovokaali on ehkä säilynyt joissakin adverbeissa. Suomen yleiskielessä tällaisia adverbeja ovat ainakin *kahda*, *kahdanne*, *kahdareisin*, *kahtaalla*, *-lta*, *-lle* ja *kahtaanne* (ks. NS)⁸, murteissa lisäksi mm. *kahdalla(an)* ja

8. Hakulisen mukaan pitkävokaaliset muodot *kahtaalla* ym. ovat sisältäneet lokaalisen johtimen *ja* (1979, 126–127).

kahtaa (ks. SMS) ja vanhassa kirjasuomessa *kahdaksehen*, *-nsa* ja *kahdalla(nsa)* (ks. VKS).

Miten *yhtäläinen*-adjektiivin toiseen tavuun sitten on suomessa tullut *ä*? Pidän todennäköisenä mukautumista *kahtalainen*-sanan malliin. Näyttää olevan tavallista, että vierekkäiset lukusanat vaikuttavat toistensa muotoon. Edellä on selostettu käsitystä, jonka mukaan *yksi* on jo varhain saanut vartalonsa *kt*-yhtymän *kaksi*-sanan mallin mukaan. Toisaalta Lauri Hakulinen on varmaankin oikeassa olettaessaan, että *kaksi* on kantasuomessa vaihtanut vartalotyyppiä juuri *yksi*-sanan mallin vaikutuksesta (1979, 53). On esitetty äänteellis-morfologisia selityksiä *a/ä*-vartaloiden muuttumiselle *e*-vartaloiksi (esim. Ravila 1939; Itkonen 1977), mutta juuri *kaksi*-sanan tapauksessa vaikuttaa uskottavalta yksinkertainen analogiaselitys. Toinen läheinen esimerkki vierekkäisten numeraalien vaikutuksesta toisiinsa on lukusanojen *seitsemän*, *kahdeksan*, *yhdeksän* ja *kymmenen* muodon yhtäläistyminen ims. kielissä ja saamessa (ks. Itkonen 1973, 337–339). Vastaavaa yleistykseen perustuvaa muodon yhtäläistymistä voi odottaa myös vierekkäisten lukusanojen johdoksissa, sillä niidenkin kesken vallitsee kiinteä assosiativinen yhteys. Mahdollisesti *kahta*-alkuisten adverbien vaikutuksesta myös *yksi*-sanaan perustuvat adverbit ovat saaneet toiseen tavuunsa *ä*:n (esim. *yhtäällä*, *yhtäänne*, *yhä* [*< *ühdäk*]).

Vaikka *yhtäläinen*- ja *kahtalainen*-adjektiivien etymologia näyttää selvältä, niiden asema nykysuomen kuvauksessa pysyy pulmallisena. Ne on nähtävästi voitu kansanomaisestikin rinnastaa *lainen*-loppuisiin yhdysadjektiiveihin. Tähän viittaa ainakin se, että *yhtäläinen* on paikoitellen murteissa menettänyt vokaalisoinnun ja esiintyy asussa *yhtäläinen*. Adjektiivien alkuosat näyttävät partitiiveilta, ja niiden partitiiviin yhdistämistä ovat varmaankin edistäneet ilmaukset *yhtä*, *kahta lajia* (murt. myös *lajia*). Murteissa on sellaisiakin yhdysadjektiiveja kuin *yhtä*- ja *kahtasorttinen* (vrt. *yhtä*, *kahta sorttia*) sekä *yhtä*- ja *kahtavärinen* (vrt. *yhtä*, *kahta väriä*).

Lähteet

Agr. = *Mikael Agricolan Teokset I–III*. Werner Söderstöm Osakeyhtiön julkaisema näköispainos. Porvoo 1931.

Ahlqvist, Aug. 1877: *Suomen kielen rakennus I*. G. W. Edlund, Helsinki.

Ariste, Paul 1968: *A Grammar of the Votic Language*. Indiana University, Bloomington – Mouton & Co., The Hague.

EKG = *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus*. Trükki toimeetanud Mati Ereht peatoimetajana. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, Tallinn 1995.

EKI = Eesti Keele Instituut. Tallinna.

EKS = *Eesti keele sõnaraamat. ÕS 1999*. Toim. Tiiu Ereht. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn 1999.

- EKSS = *Eesti kirjakeele seletussõnaraamat*. Valgus, Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, Tallinn 1988–2007.
- EMS = *Eesti murrete sõnaraamat*. Eesti Keele Instituut, Tallinn 1994–.
- ESS = *Eesti-soome sõnaraamat*. Toim. Valdek Pall. Kirjastus „Valgus“, Tallinn 1972.
- Finno, J. P. 1583: *Yxi wähä Rucous Kiria monil Jumalisil ia tarpelisil Rucouxil*. Valokopio. Turun yliopisto, suomen kieli.
- FUF = *Finnisch-Ugrische Forschungen*, Helsinki.
- Ganander, Christfrid: *Nytt Finskt Lexicon* [1786–1787]. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. SKST 676, KKTJ 95. Helsinki 1997.
- Genetz, Arvid 1880: *Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä*. Suomi 2:14. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1885: *Tutkimus Aunuksen kielestä*. Suomi 2:17. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- Helle 1732 = [Helle, Anton Thor:] *Kurzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache* –. Auf Gutbefinden des Herrn Autoris, mit einer Vorrede herausgegeben von Eberhard Gutsleff. Stephan Orban, Halle 1732.
- Hupel, August Wilhelm 1818: *Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen Wörterbuche*. Zweyte durchgängig verbesserte und vermehrte Auflage. J. F. Steffenhagen und Sohn, Mitau.
- IA = *Index Agricolaensis I–II*. Päätoimittaja Esko Koivusalo. KKTJ 11. Helsinki 1980.
- IS = *Inkeröismurteiden sanakirja*. Toimittanut R. E. Nirvi. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1971.
- ISK = *Iso suomen kielioppi*. Päätoimittaja Auli Hakulinen. SKST 950. Helsinki 2004.
- Itkonen, Erkki 1973: Zur Geschichte des Partitivs. – *FUF* 40, 278–339.
- 1977: Die Umwandlung einiger *a*- und *ä*-Stämme zu *e*-Stämmen im Urfinnischen. – *SUSA* 75, 5–12.
- Judén, Jac. 1818: *Försök till utredande af finska språkets grammatik*. And. Cederwaller, Wiborg.
- Jusl. = Juslenius, Daniel: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* [1745]. Näköispainos Henrik Gabriel Porthanille kuuluneesta välilehditetystä kappaleesta. SKST 288. Helsinki 1968.
- Kettunen, Lauri 1922: *Lõunavepsa häälik-ajalugu II*. Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis B III:4. Tartu.
- 1986: *Vatjan kielen Mahun murteen sanasto*. Toimittaneet Jarmo Elomaa, Eino Koponen ja Leena Silfverberg. Castrenianumin toimitteita 27. Castrenianumin laitokset – Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

- KKS = *Karjalan kielen sanakirja I–VI*. Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1968–2005.
- KKSA = Karjalan kielen sana-arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- KKTJ = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. SKST 370.
- Koski, Mauno 1982: *Suomen johto-opin morfologiaa*. Fennistica 4. Åbo Akademi, Turku.
- Kuj. = *Lyydiläismurteiden sanakirja*. Toimittanut ja julkaissut Juho Kujola. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1944.
- Laanest, Arvo 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.
- Larjavaara, Matti 1986: *Itämerensuomen demonstratiivit I. Karjala, aunus, lyydi ja vepsä*. SKST 433.
- Laukkaen, Kari – Suhonen, Seppo 1964: Inkeröis-vatjalaisia arvoituksia, sananparsia ja sutkauksia. *Virittäjä* 68, 148–166.
- Lis. Jusl. = *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen*. Tehneet Salomon Kreander ja Juhana Canstrén. Julkaissut A. V. Koskimies. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1917.
- LW = Kettunen, Lauri: *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1938.
- Lönnrot, Elias: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I–II [1866–1880]*. Kolmas, manul-menetelmällä jäljennetty painos. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo–Helsinki 1958.
- Makarov, G. N. 1990: *Slovar karelskogo jazyka (Livvikovskij dialekt)*. ”Karelija”, Petrozavodsk 1990.
- Nielsen, Konrad 1926: *Lærebok i lappisk I. Grammatikk*. A. W. Brøgers Boktryckeris Forlag, Oslo.
- NS = *Nyky-suomen sanakirja I–VI*. Päätoimittaja Matti Sadeniemi. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo–Helsinki 1951–1961.
- Penttilä, Aarni 1957: *Suomen kielioppi*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo–Helsinki.
- Porkka, Volmari 1885: *Ueber den ingrischen Dialekt mit Berücksichtigung der übrigen finnisch-ingermanländischen Dialekte*. J. C. Frenckell & Sohn, Helsingfors.
- Posti, Lauri 1942: *Grundzüge der livischen Lautgeschichte*. SUST 85.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja I–III*. Päätoimittaja Risto Haarala. KKTJ 55. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990–1994.
- Ravila, Paavo 1939: Eräitä varhaiskantasuomalaisia analogiatapauksia. – *Virittäjä* 43, 107–112.
- Rédei, Károlyi 1988: *Uralisches etymologisches Wörterbuch. Band I. Uralische und finnisch-ugrische Schicht*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

- Renvall, Gustavus 1826: *Suomalainen Sana-Kirja*. Typis Frenckellianis, Aboae.
- Rintala, Päivi 1972: *Suomen läntä-loppuiset adjektiivit*. SKST 306.
- Sj.-Wied. = Joh. Andreas Sjögren's *Gesammelte Schriften. Band II. Theil II. Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch*. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bearbeitet von Ferdinand Joh. Wiedemann. St. Petersburg 1861.
- Sjögren 1861 = Joh. Andreas Sjögren's *Gesammelte Schriften. Band II. Theil I. Livische Grammatik nebst Sprachproben*. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bearbeitet und mit einer historisch-ethnographischen Einleitung versehen von Ferdinand Joh. Wiedemann. St. Petersburg 1861.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. KKTJ 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1985–.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3*. SKST 556, KKTJ 62. Helsinki 1992–2000.
- SUSA = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Tsvetkov, Dmitri: *Vatjan kielen Joenperän murteen sanasto*. Toimittanut, käänteissanaston ja hakemiston laatinut Johanna Laakso. Suomalais-Ugrilainen Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1995.
- Tunkelo, E. A. 1946: *Vepsän kielen äännehistoria*. SKST 228.
- TYSYKL = Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Turku.
- VaKS = *Vadja keele sõnaraamat*. Eesti Keele Instituut (Keele ja Kirjanduse Instituut), Tallinn 1990–.
- Vatjalaismuistiinpanot = E. N. Setälän *vatjalaismuistiinpanot*. Painokuntoon toimittaneet ja julkaisseet Lauri Posti ja Seppo Suhonen. SUST 135:4. Helsinki 1964.
- Vestring, Salomo Heinrich: *Lexicon Esthonio Germanicum* [n. 1730]. Toim. Ellen Kaldjärvi. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu 1998.
- Vhael, Bartholdus 1733: *Grammatica Fennica*. Näköispainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1968.
- Wied. = Wiedemann, Ferdinand: *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften redigiert von Dr. Jacob Hurt. St. Petersburg 1893.
- Wiedemann, F. J. 1875: *Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte*. St.-Petersbourg.

VIRES, HELMI 1963: *ne-sufiksilised omadussõnad eesti murretes*. Dissertatsioon filoloogiakandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Käsikirjoite, Tartu Ülikool ja EKI.

VKKS = *Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja*. Ainekset kerännyt Lauri Posti. Painokuntoon toimittanut Seppo Suhonen Lauri Postin avustamana. KKTJ 8. Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1980.

VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. KKTJ 33. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Valtion painatuskeskus, Helsinki 1985–.

VKSA = *Vanhan kirjasuomen sana-arkisto*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

Päivi Rintala

paivi.rintala[at]utu.fi